

UNA ESPÈCIA AUTÒCTONA: EL COMERÇ DEL SAFRÀ A CATALUNYA DURANT EL SEGLE XV

PERE VERDÉS I PIJUAN¹

Data de recepció: desembre 2000

Data d'acceptació i versió final: abril 2001

Resum. - El present estudi constitueix una primera aproximació al tema del comerç del safrà al Principat en aquell període a partir d'una font poc coneguda: les ordinacions de la Diputació del General. Aquesta normativa fou creada per lluitar contra el frau que sovint afectava aquella espècia i, amb aquest objectiu, els diputats controlaren la totalitat del circuit safraner arreu del país; des del cultiu, passant per l'el·laboració i acabant en la comercialització del safrà. Tot plegat, en el marc d'una ambiciosa iniciativa destinada a garantir la qualitat del producte català i, especialment, els ingressos fiscals que la seva exportació proporcionava a la Generalitat.

Paraules clau: Safrà, Comerç, Gastronomia, Fiscalitat, Catalunya, Segles XIII-XV.

Abstract. - The aim of this article is to contribute to the study of the saffron trade in Catalonia in the so-called period, starting from a rather unknown source: the regulation proceeded from the *Diputació del General*, whose aim was to fight against the fraud that very often was committed and, thus, the delegates oversaw the whole saffron circuit all over the country; the tillage, work out and trade in the frame of an ambitious plan established in order to guarantee the quality of the catalan product and specially in order to control the fiscal incomes that the saffron trade supplied to the *Generalitat*.

Keywords: Saffron, Trade, Gastronomy, Taxes, Catalonia, 13th-15th centuries.

SUMARI

1. El comerç del safrà a l'Edat Mitjana: trets generals.- 2. Una font poc coneguda: les ordinacions de la Generalitat de Catalunya.- 3. La producció i l'el·laboració del safrà: a) Producció. b) El·laboració. c) Fraus.- 4. La comercialització del safrà: a) Punts de venda. b)

¹Departament d'Estudis Medievals, Institució Milà i Fontanals, CSIC. Barcelona.

Funcionament del mercat.- 5. El personal de la Generalitat: a) Veedors del safrà. b) La cerca de safrà. c) Els diputats de Barcelona.- 6. L'impost sobre l'exportació de safrà.- Apèndix.

1. EL COMERÇ DEL SAFRÀ A L'EDAT MITJANA: TRETS GENERALS

El safrà és un producte utilitzat des de l'Antiguetat i hom creu que, durant l'època medieval, el seu ús fou recuperat i impulsat a la Mediterrània occidental pels àrabs². Tal com denota el títol del present treball, la principal utilitat del safrà a l'Edat Mitjana fou la gastronòmica i en les receptes de llibres de cuina tant coneguts com el *Llibre del Sent Soví* (1324) o el *Llibre del Coch* (1520) aquesta espècia ocupa un lloc molt important com a condiment dels menjars³. No obstant, aquest no fou el seu únic ús, ja que també poden documentar-se aplicacions del safrà en altres camps com ara la medicina, els perfums o com a colorant⁴.

Aquesta important demanda va provocar una expansió del cultiu safraner per l'Occident cristià ja en el s. XIII i, al llarg del segle posterior, algunes zones van ser testimonis d'una veritable especialització agrària. Entre

²L'ús del safrà ha estat documentat en pintures a Creta, en papirs mèdics a Egipte, en l'Antic Testament, en l'Il·líada d'Homer, en les obres dels agrònoms romans o en les Etimologies d'Isidor de Sevilla. No obstant, en totes aquestes obres, el safrà apareix com un producte procedent d'Orient i no fou fins el s. X quan, tal com testimonia el Calendari de Còrdova, el cultiu va generalitzar-se a la meitat meridional de la península ibèrica. Posteriorment, ja en el s. XIII, Alfons X de Castella cita el safrà als *Libros del Saber de Astronomia* i, segurament, fou en aquell moment quan la producció va estendre's per l'Occident cristià. En aquest sentit, resulta il·lustrativa l'etimologia àrab del terme *al-za'faran* (ser groc) —a l'antiguitat clàssica rebia el nom de *Crocus*— que va donar lloc a la denominació d'aquesta espècie en diverses llengües europees: safrà (català), *azafrán* (castellà), *zafferano* (italià), *çaçafrão* (portuguès), *saffron* (anglès), *safran* (francès), *saffran* (alemany i danès), *saffraan* (neerlandès), *schaffran* (rus), *szafran* (polonès). Sobre aquesta i altres qüestions referents a la història del safrà, vegeu: M. PÉREZ BUENO, *El azafrán. Historia, cultivo, comercio, gastronomía*, Madrid, Ediciones Agrotécnicas, 1995.

³J. GARCIA FORTUNY i P. BALANÀ ABADIA, *L'art culinària a la Catalunya medieval. Notes sobre l'ús i el consum del safrà*, "Arrels de Catalunya", 1 (1984), pp. 51-54.

⁴Tant els metges àrabs com els cristians inclogueren el safrà en els seus compostos i li atribuïren virtuts contra múltiples enfermetats, a més d'efectes afrodisíacs [R. FOLCH ANDREU, *Una droga que tiende a desaparecer del tesoro medicinal: el azafrán*, "Farmacognosia", 44 (1957), pp. 145-224, pp. 155-159]. També hi ha notícies de la utilització d'aquest producte en perfums femenins o en productes cosmètics per la pell i el cabell i, tot i tractar-se d'una matèria molt cara, hom ha documentat l'ús del safrà com a colorant en la preparació de colors de pintura, com a mordent, en miniatures o per tenyir robes luxoses de llana, lli o seda (A. PETINO, *Lo zafferano nell'economia del medioevo*, dins *Studi di economia e statistica*, Università di Catania, 1950-51, pp. 169-179).

aquestes zones productores destacaren l'Abruzzo i la Púglia (al centre i S. de la península itàlica) i les terres de Catalunya i Aragó. Amb tot, també hi va haver altres llocs a França, Castella, Àustria, Moràvia, Hongria o Alemanya que produïren safrà, però en quantitat i qualitat molt més modestes. Gràcies a aquest fet, el safrà va convertir-se en "l'espècia d'Occident" i, durant els s. XIII i XIV, les ciutats nord-italianes (Gènova, Pisa o Venècia) actuaren com a grans mercats on convergia la producció de diversos punts per a ser redistribuïda per la Mediterrània oriental i, sobretot, pel nord d'Europa⁵.

Pel que fa a Catalunya, des de començaments del s. XIV, els testimonis d'exportacions de safrà són molt nombrosos i diversos historiadors han documentat importants trameses d'aquest producte cap a terres orientals i septentrionals⁶. Malgrat tot, no fou fins la primera meitat del s. XV que el safrà català va assolir un protagonisme indiscutible dins de la producció europea i va conquerir els principals mercats d'aquest producte que, en aquells moments, es trobaven en les pròsperes ciutats alemanyes. Mostra d'aquest apogeu és la presència de les grans companyies comercials teutones a Barcelona i al seu rerapaís, on mantenien destacats els seus *factors* per acaparar anualment les noves collites. Aquesta puixança va veure's estroncada per l'esclat de la Guerra Civil catalana (1462-1472), la qual va provocar un desplaçament dels centres del comerç safraner cap a Saragossa i València. Després del conflicte civil, el Principat va intentar recuperar el lideratge que

⁵El cultiu i el comerç d'aquest producte durant l'època medieval han estat molt poc estudiats i l'únic treball monogràfic amb un cert pes que coneixem a nivell europeu és encara la monografia d'Antonio PETINO, *Lo zafferano nell'economia del medioevo*, pp. 154- 250.

⁶L'any 1993, F. Rafat ja va posar de relleu el paper de Manresa i, sobretot, dels traginers de Santpedor, durant la quatorzena centúria, en les exportacions de safrà per via terrestre cap a les fires de Xampanya, París o Flandes (Francesc RAFAT SELGA, *Masos, safrà, occitans i peste negra. Estudis d'Història de la Catalunya Central*, Monogràfics, n° 11, Centre d'estudis del Bages, Manresa, 1993, pp. 266-284). Darrerament, la importància d'aquestes exportacions ha estat corroborada per D. Pifarré en la seva tesi sobre el comerç entre Barcelona i Bruges a finals del s. XIV i per D. Coulon en una altra tesi sobre les relacions mercantils entre la ciutat comtal i l'Orient Mitjà (Egipte, Síria i Palestina) entre 1330 i 1430 (Dolors PIFARRÉ TORRES, *El comerç internacional de Barcelona i el mar del Nord (Bruges) a finals del segle XIV*, Tesi inèdita, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Barcelona, 1997, pp. 210-219; Damien COULON, *Barcelona et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge. Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine (1330-1430 environ)*, Tesi inèdita, Université de Paris I Panthéon-Sorbonne, Paris, 1999).

havia tingut anys abans, però el safrà aragonès ja havia pres el relleu a la producció catalana⁷.

2. UNA FONT POC CONEGUDA: LES ORDINACIONS DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Deixant de banda aquestes circumstàncies cojuturals, cal notar que el camí que va conduir el safrà català a ser un dels més apreciats de l'Europa medieval fou llarg i complex. De fet, encara resta pendent un estudi de conjunt sobre l'expansió del cultiu i l'evolució del comerç d'aquest producte a Catalunya. Malgrat tot, entre els diversos factors que expliquen aquest fenomen, n'hi ha un que, al meu entendre, va tenir un paper fonamental: l'interés de les autoritats del Principat per a controlar el frau en l'el·laboració i la comercialització del safrà.

Efectivament, com tothom sap, el safrà és un producte de valor molt alt i d'escassa entitat material⁸. Per aquesta raó, des d'antic, la falsificació i el contraban han estat indisociablement lligats al comerç d'aquesta espècia. Durant el s. XIV i XV, la creixent importància del comerç de safrà va excitar la cobdícia de productors i mercaders i va tenir com a conseqüència un augment del frau. Aquesta circumstància va fer que les autoritats municipals d'arreu d'Europa, preocupades per protegir els interessos dels consumidors

⁷Tot aquest fenomen ja va ser posat de manifest per Capmany durant el s. XVIII (Antonio de CAPMANY i de MONPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (reedición anotada), vol. I, Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona, Barcelona, 1961, pp. 427-428, 783, 807-808). Més recentment, entre els estudis que s'han aproximat a la qüestió, cal destacar: Marina MITJÀ, *Dificultades de la industria y comercio alemanes para abrirse paso en Barcelona hasta 1410*, dins *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, "Spanische Forschungen der Görresgesellschaft", 13 (Münster Westfalen, 1958), pp. 188-228; Mario DEL TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa al segle XV*, Curial, Barcelona, 1976, pp. 88-91 i 118; Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Curial, Barcelona, 1977, vol. I, pp. 366-378 i vol. II, pp. 44-49, 56-57; Hermmann KELLEMBENZ, *Las relaciones económicas y culturales entre España y Alemania meridional alrededor de 1500*, "Anuario de Estudios Medievales", 10 (Barcelona, 1980), pp. 545-554; Roser SALICRÚ LLUCH, *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons el comptes de la lleuda de Mediona (febrer de 1434)*, Barcelona, Consell Superior de Investigacions Científiques, Institució Milà i Fontanals, 1995, pp. 177-184.

⁸Així, per exemple, per obtenir 1 Kg. de safrà torrefacte calen aproximadament 100.000 flors i la inversió de treball (plantar, entrecavar, collir les flors, esbrinar-les i dessecar el safrà) per obtenir aquesta quantitat és molt important. Aquests i altres raonaments que permeten formar-se una idea precisa sobre aquesta qüestió apareixen en l'obra de Pascual RUBIÓ TERRADO, *El azafrán y la comarca del Jiloca*, Zaragoza, Centro de Estudios del Jiloca, 1997, pp. 55-74.

i preservar un mercat que proporcionava importants ingressos fiscals, prenguessin tota una sèrie de mesures encaminades a erradicar aquell fenòmen. D'aquesta època són institucions com el "Safranschau" de Nuremberg o l'"Ufficio dello Zafferano" de Venècia i, en el context català, documentem, per exemple, els "Veedores del safrà" de Cervera⁹.

Tanmateix, Catalunya, una de les principals zones exportadores de safrà d'aquella època, fou l'escenari d'una iniciativa molt més ambiciosa. L'any 1428, en una carta referent a un falsificador de safrà barceloní, els diputats del General de Catalunya residents a Barcelona manifestaven: "...érem informats que dels regnes stranyys on eren portats saffrans dels regnes e terres del senyor rey, los dits saffrans eren tornats a les parts d'aça e que certament sic sabia que los saffrans qui exien dels regnes e terres del dit senyor eren falsos e molt encamarats e que tals eren trobats en les parts de lla..."¹⁰. Aquests eren els primers símptomes d'una preocupació que anà en augment i que donà lloc a tota una legislació de la Generalitat destinada a actuar contra la falsificació i contraban de safrà a nivell de tot el Principat¹¹. En un primer moment, els diputats residents a Barcelona, reivindicant llur paper de defensors de les Constitucions generals de Catalunya, recuperaren la vella constitució del rei Pere el Cerimoniós de 1353 (Corts de Perpinyà) que amenaçava els infractors amb la pèrdua del puny i la crema del safrà fals¹².

⁹Pel que fa al cas cerverí, des de la primera meitat del s. XIV, documentem el nomenament per part del consell municipal d'uns *sobrestants e veedores del safrà e del pes d'aquel*. Segons M. Turull, al llarg de la catorzena centúria, el consell va nomenar, habitualment, dos prohoms cada any per ocupar aquell càrrec i, durant el s. XV, aquesta pràctica es mantingué (M. TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990, pp. 302-303).

¹⁰Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Generalitat, Correspondència, reg. 643, f. 31 v. 32 v., 13/11/1428, Barcelona.

¹¹Aquesta legislació ja fou parcialment documentada per Capmany i, posteriorment, per A. Duran i C. Carrère encara que cap d'aquests historiadors fou conscient del seu abast veritable (A. de CAPMANY, *Memorias históricas*, pp. 427-428; Agustí DURAN SANPERE, *Llibre de Cervera*, Barcelona, Curial, 1977, pp. 439-442; C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, pp. 369 i 376-377).

¹²*Constitucions y Altres Drets de Catalunya*, I, 9, 7, 1. L'any 1428, els diputats ja recordaven l'existència d'aquesta constitució amb motiu de les denúncies de falsificació de safrà en les terres del noble Guillem de Peramola (ACA, Generalitat, Correspondència, 643, f. 39 r.-v., 1/12/1428, Barcelona). Posteriorment, l'any 1431, fou publicada una crida amb la dita pena a les diputacions locals de la ciutat i Camp de Tarragona, de Vilafranca del Penedès, Montblanc, Cervera, Lleida, Comtat d'Urgell i vescomtat d'Ager i la Seu d'Urgell: "...Ara ojats per part del honorable etcetera. A instància dels molt reverend, noble e honorable deputats del General de Catalunya, havents càrrech en virtut de capítols fets en Corts generals de mantenir e deffendre les Constitucions generals de Catalunya, que com en Corts generals de Catalunya sia stada feta per lo senyor rey en Pere, de gloriosa memòria, una Constitució, la qual tornada de latí en

No obstant, la contundència de la pena podia resultar contraproductiu i ben aviat la Generalitat dictà un seguit de normes més subtils per tal de regular estretament la comercialització d'aquell producte. Inicialment, la Diputació endegà aquesta regulació en solitari, però immediatament topà amb uns interessos i normatives locals preexistents. Per aquesta raó, a partir de 1442, els diputats convocaren diversos senyors laics i eclesiàstics, els regidors dels principals mercats safraners i nombrosos mercaders experts en el tema per a discutir les ordinacions que s'havien de publicar i estigueren sempre amatents a les queixes que aquestes poguessin provocar¹³. Aquesta legislació fou dictada bàsicament en el període que va des de 1431 a 1461, però l'inici de la guerra civil catalana estroncà el comerç de safrà al Principat i, en conseqüència, l'aplicació estricta de la normativa esmentada. A finals de s. XV, coincidint amb els intents de redreç econòmic que caracteritzaren el regnat de Ferran el Catòlic, els diputats recuperaren l'esperit de les antigues ordinacions que estigueren vigents, amb afegits i modificacions, durant l'època moderna¹⁴.

romanç és de la sèria subsegüent: A tolre manera de falsar saffrà, ordenam e statuhim que cascú a qui serà provat que haja falsat saffrà, perda lo puny, ajustat que lo dit saffrà falsat trobat en poder d'aquell qui'l haurà falsat sia cremat. Per ço lo dit honorable etcetera, intimant a tothom generalment la dita Constitució, los mane justants e requerints los dits diputats que la dita Constitució tinguen e observen segons sa sèria e tenor, certificant-los que qui contrafaria a aquella serà exequat en les dites penes sens alguna vènia o mercé..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 644, f. 23 r.-v., 20/9/1431, Barcelona).

¹³L'any 1442, els diputats enviaren una carta a diverses persones expertes en el comerç de safrà per discutir les darreres ordinacions publicades per la Diputació sobre l'elaboració i la comercialització d'aquell producte, les quals havien provocat nombroses protestes. Entre els convocats, cal destacar: el comte de Cardona i de Prades, el comte de Pallars, mossèn Guillem Ramon de Montcada, don Ramon de Cardona, mossen [...] d'Erill (senyor d'Anglesola), mossèn Jaume de Bellera, don Felip de Castre (senyor de Guimerà), mossen Guerau de Queralt, mossèn Pere d'Orcau, mossen Guerau Alamay de Cervelló, don Pedro de Cardona; els paers de Lleida, els cònsols de Tremp, els paers de Balaguer, els paers de Cervera, els paers d'Agramunt, els paers de Tàrraga, els cònsols de Montblanc, els jurats de Prats de Rei, els consellers d'Igualada, els jurats de Vilafranca del Penedès, els paers d'Ager, els consellers de Manresa, els cònsols de Solsona, els jurats de Ponts; el bisbe i capítol d'Urgell, el monestir de Poblet, el monestir de Santes Creus, el Prior de Catalunya i el castellà d'Amposta (ACA, Generalitat, Correspondència, 651, f. 158 v.-161 r., 11/4/1442, Barcelona). Posteriorment, documentem idèntiques convocatòries els anys 1453, 1454, 1455, 1456, 1457 i 1458 (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 663, f. 161 r.-162 v., 5/6/1453; reg. 664, f. 103 v.-105 r.; reg. 664, f. 172 v.-173 v., 6/5/1455; reg. 665, f. 119 r.-124 r., 15/5/1456; reg. 666, 103 v.-105 r., 2/6/1457; reg. 667, f. 89 r.-101 r., 30/6/1458).

¹⁴Aquesta represa va produir-se l'any 1495, després que els diputats de Barcelona rebessin notícies de la mala fama que tenia en aquells moments el safrà català a Alemanya (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 716, fols. 37 v.-38 v. 13-10-1494. Vic). Mostra d'aquesta iniciativa és una expressiva carta enviada pels diputats de Barcelona a les autoritats locals de diversos llocs del Principat: "...Honorables senyers, per diverses vies tenim relació quant gran dan porten a aquest principat de Catalunya los molts fraus que fan en los çafrans, en tant que nos és dit que no sols en Alamanya e França, hon eren stimats e tenguts en molt los çafrans que exien

El volum de documentació generada per aquesta iniciativa de la Generalitat és molt important i, naturalment, no podem exhaurir el tema en un breu estudi que, a més, hauria de complementar-se amb la normativa promulgada per les autoritats locals dels mercats safraners i amb les informacions puntuals que proporcionen alguns dels estudis citats més amunt. Malgrat tot, en el present article intentarem realitzar una primera aproximació a la qüestió de la regulació del comerç de safrà a Catalunya durant l'època medieval que esperem poder ampliar en un futur. Aquesta aproximació és fruit de l'anàlisi de la sèrie de correspondència de la Generalitat conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on hi són contingudes les ordinacions enviades pels diputats a les autoritats locals. Gràcies a l'anàlisi d'aquestes ordinacions podrem apreciar com els responsables d'aquella institució idearen un programa econòmic d'alta volada que, tal com passava a nivell municipal, tenia com a objectiu la defensa de la cosa pública, però també la preservació d'un dels principals ingressos fiscals de la Diputació: el dret d'eixida del safrà. Aquesta iniciativa no hauria estat possible sense una intervenció total del circuit safraner que va manifestar-se bàsicament a quatre nivells: primer, l'estret control de la producció i l'elaboració del safrà; segon, la fèrria regulació de la comercialització d'aquest producte; tercer, la creació d'un personal qualificat capaç de garantir el compliment de les normes; i, per últim, la reorganització de la fiscalitat que gravava l'exportació d'aquella espècia.

de Cathalunya, més encara en Aragó e València són de present desestimats e haguts en gran part per falcificats e en altre temps sols per ésser de Cathalunya valien més que tots los altres, lo que redunde primerament en perjudici del dit Principat e poblats en aquell e après en destrucció e disminució dels drets de les generalitats, car no corregint ni castigant los dits fraus cessaria la treta dels çafrans de Cathalunya que fan los strangers qui acostumen venir a comprar aquells. E nosaltres, volents per tot nostre studi provehir en tals desordes, havem volgut regonexer les ordinacions fetes en passat e trobam aquelles ésser molt bones per obviar als dits fraus e ésser imposades grans penes e que cascun any aquelles són publicades per manament dels diputats e per ço és de creure que tot lo desorde prové per no ésser servades dites ordinacions e açò imputam als oficials e ministres qui han càrrech de regonexer dits çafrans, los quals principalment són los veedors, en les quals coses desijam provehir degudament..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 717, f. 32 r.-35 v., [...] /10/1495, Barcelona).

3. LA PRODUCCIÓ I L'EL·LABORACIÓ DEL SAFRÀ

Així doncs, el primer estadi regulat per la Generalitat fou la producció i l'el·laboració del safrà. Abans de tot, recordem que el safrà, com a planta, generava diversos productes comercialitzables: les *cabesses* o bulbs que donaven origen a la flor; el *bri de safrà* que estava format pels estigmes verds o dessecats; i els *grocs* o estils (perllongament filiforme de l'ovari que sosté l'estigma i que és d'un color grogós) dessecats de la safranera.

a) Producció

Els diputats van prohibir l'exportació de *cabesses* de safrà per tal que no disminuís la producció al Principat i, com a conseqüència d'això, els impostos que gravaven la sortida d'aquest producte¹⁵. La primera d'aquestes prohibicions va tenir lloc l'any 1436 i amenaçava amb un pena de 100 ll.b. els infractors¹⁶. Malgrat tot, fou l'any 1453 quan la Generalitat va promulgar una sèrie d'ordinacions que castigaven de manera severíssima el contraban de llavor de safrà. En aquesta normativa la pena per treure *cabesses* del Principat era de 300 ll.b.; la pena per les persones que compressin llavor per alguna persona estrangera o forastera era de 100 ll.b.; la pena pels traginers que transportessin el producte fora de Catalunya era de 500 ll.b. i la pèrdua de les bèsties; la pena pels patrons de naus que fessin contraban era la mort i la confiscació del vaixell; i les persones que actuessin com a complices en alguna d'aquestes operacions eren amenaçats amb *pena de cors e de haver*¹⁷.

¹⁵Les plantacions de safrà tenen habitualment un cicle de quatre anys a cada parcel·la, ja que, a partir del quart any, la disminució en els rendiments aconsella reiniciar el cicle. La *cabessa* de safrà es planta durant els mesos de juny-juliol i, cada any, el bulb mare dona lloc a nous bulbs que, al cap dels quatre anys, s'han quintuplicat. Llavors, durant els mesos primaverals s'arrenquen, se'ls treu les arrels i la pell més superficial, es fa la tria dels millors i aquests es guarden per ser novament plantats (P. RUBIO, *El azafran...*, pp. 55-59).

¹⁶Els diputats consideraven que "...si les dites cabesses no eren tretes del dit Principat aquelles se conrearien dins aquell e produhirien saffrans dels quals se exhigiria per lo dit General, com serien tretes del dit principat de Cathalunya, lo dret de exida statuit e ordenat exhigir dels dits saffrans com són tretes del dit Principat e que treent les dites cabesses los dits saffrans no són conreats en lo dit Principat e per consegüent cessa la exacció del dit dret en gran dan del dit General..." (ACA, FM, Generalitat, Correspondència, 646, f. 19 r.- v., 15/3/1436, Barcelona).

¹⁷ACA, Generalitat, Correspondència, 663, 27 v.-31 r., 12/9/1453, Barcelona.

b) *El·laboració*

Així mateix, la Diputació va prestar una especial atenció a l'el·laboració del safrà, amb la clara intenció de fer un producte de qualitat que pogués competir en els mercats estrangers¹⁸. Durant el s. XIV, els diferents estudis realitzats sobre el comerç d'aquella espècia han documentat l'existència de diferents varietats com el safrà de Balaguer, el d'Horta, el *contado*, el *mercader* o el *lescat*, però no poden precisar gran cosa sobre les seves característiques¹⁹. Ara bé, les ordinacions de la Generalitat del s. XV, només contemplen dos varietats que es distingien no per la seva procedència sinó pel seu procés d'el·laboració i torrefacció: el safrà *mercader* i el safrà d'Horta.

El safrà *mercader*, de qualitat més baixa, va variar en quant a la seva fórmula. Inicialment, la preparació del producte havia de fer-se de la següent manera: "...que no sie algú qui gos acolorar safrà... sinó ab oli o ab lexiu debatut la hun ab l'altre e com lo dit safrà serà estés sobre la post, si metre n'i volran, hi puixen metre most de rahim blanch pur, prenent aquell ab la mà, e que no sie cuyt ne bullit, sinó axí com exirà del rahim en manera que·ls dits safrans sien bé mercaders..."²⁰. Però l'any 1442, davant dels problemes de conservació del safrà provocats per l'adició de most, els diputats van variar la forma de torrefacció que es mantindria en endavant²¹: "...algú no gos acolorar... aquell dit safrà sinó ab oli e aygüe mesclat ensemps, solament per

¹⁸Els brins de safrà han de ser torrats o dessecats a foc lent amb un doble objectiu: d'una banda, per eliminar l'aigua que contenen i possibilitar la seva conservació; de l'altra, per donar-los les apreciades qualitats comercials d'aroma i color. Aquesta operació és força delicada i ha d'assolir-se el punt exacte de torrefacció del safrà, ja que de torrar-lo massa perd una part del valor comercial i de no deshidratar-lo bé pot pudrir-se durant l'emmagatzematge (P. RÚBIO, *El azafrán...*, pp. 72-74).

¹⁹D. PIFARRÉ, *El comerç internacional*, p. 211 i D. COULON, *Barcelone et le grand commerce d'Orient*, p. 463-464.

²⁰ACA, Generalitat, Correspondència, 647, f. 149 v.-150 v., 17/9/1438, Barcelona.

²¹El 20 d'octubre de 1442, els diputats prohibien l'el·laboració i comercialització de safrà adobat amb most perquè "...los dits safrans no·s podien managar ne portar per terra, car passats quatre mesos del temps que·s conresaven los dits safrans eren tornats blanchs, plens de vermens e del tot perduts, en tant que lo for aquells ere tornat quasi a no-res, los mercaders strangers compraven en altres parts cessaven venir en Cathalunya e los de la terra no gosaven o volien smerçar, los cultivants no curaven de fer lo conreu e lo dit General ere privat de son dit dret de generalitats; per consegüent redundaven en gran e evident dan del dit General e encare de tot lo Principat e disminució e difamació..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 652, f. 60 r.-61 r., 20/10/1442, Barcelona).

trempar (evitar que s'enganxés) la paella o cassola o altre vexell ab que colorarà los dits safrans..."²².

Pel que fa al safrà d'Horta, el de major qualitat, sempre fou fet de la mateixa manera: "...ço és ab greix fresch de porch o de crestó dins hun drap fregant-ne per trempar, com dit és, la dita paella o altre veixell o passant-ne la florassa del dit safrà..."²³. Aquesta varietat va tenir molta fama en els mercats europeus i, conscients d'aquest fet, els diputats disposaren, a partir de l'any 1452, "...que tots los conreedors dels dits safrans haien quascun any a fer la terça part, poch més o menys, dels dits safrans a la manera d'Orta, ço és acolorats ab la sola florassa e ab poch greix..."²⁴.

c) *Fraus*

Tot aquest interès de la Generalitat per a regular l'el·laboració del safrà responia a l'existència d'una sèrie de procediments que permetien la seva adulteració amb l'únic objectiu d'augmentar-ne el pes. Aquests fraus eren bàsicament de tres tipus. Una primera forma de falsificació, la més greu, era utilitzar productes diversos com ara most bullit, ous o sabó en el procés de torrefacció²⁵. La segona era producte d'un esbrinat deficient: es a dir, no tallar el bri de safrà a l'alçada de l'estigma, sinó més avall, deixant una part de

²²Aquesta és la fórmula del safrà *mercader* que es repetiria en totes les ordinacions de la Generalitat a partir de 1441 (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 650, f. 125 v.-126 v., 15/3/1441, Barcelona).

²³Aquesta és la fórmula que es repetirà en les ordinacions a partir de 1441 (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 650, f. 125 v.-126 v., 15/3/1441, Barcelona).

²⁴ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 663, f. 27 v.-31 r., 3/10/1452, Barcelona. L'historiador italià A. Petino considera les varietats *zima* de l'Abruzzo i l'*orta* aragonesa i catalana com els millors tipus de safrà que corrien per Europa durant l'època medieval (A. PETINO, *Lo zafferano...*, pp. 191-194).

²⁵Habitualment, les ordinacions no feien esment a la naturalesa dels additius il·legals que els falsificadors posaven al safrà sinó que solament especificaven el procediment que s'havia de seguir en la seva el·laboració. No obstant, en una referència de 1497 es fa esment a "...moltes persones del present Principat que en lo adob dels dits çafrens posen ous, llart de porch e altres coses qui són fora de la natura del çafrà e encara los carreguen de molt most bullit e altres coses contra forma de les dites ordinacions ab les quals és ordenat lo adob de dits çafrens..." (ACA, Generalitat, Correspondència, 719, f. 84 r.-85 r., 11/10/1497, Barcelona). L'any 1498, la notícia de la utilització d'ous i most per adulterar el safrà es repeteix i també es cita el sabó com un altra substància prohibida (ACA, Generalitat, Correspondència, 720, f. 87 r.-89 r., 11/9/1498, Barcelona).

l'estil que, com hem dit, es coneixia amb el terme de *grocs* pel seu color²⁶. Aquest procediment va tenir una variant que fou la torrefacció i comercialització de *grocs* que eren comprats pels mercaders per tal de barrejar-los, fora del país, amb el safrà per augmentar el seu volum²⁷. I, per últim, el tercer tipus de frau, menys arriscat que els altres, consistia a *carregar* el safrà: es a dir, deixar que s'amarés d'oli o greix, segons si era mercader o d'Horta, en el procés de torrefacció²⁸. Aquesta última devia ser la modalitat més comuna de falsificació, ja que si inicialment la pena pels infractors era l'habitual de 100 ll.b. i la confiscació del safrà, l'any 1452 ja s'havia rebaixat a 10 ll.b. i, a finals del s. XV, es feia eixugar el safrà *carregat* a despesa del seu propietari, que no el perdia²⁹.

4. LA COMERCIALIZACIÓ DEL SAFRÀ

Com és obvi, la lluita de la Generalitat contra totes aquestes formes de frau i l'afany dels diputats en vetllar per la qualitat del safrà no podien fer-

²⁶La fórmula que es repeteix en les ordinacions de la Generalitat a partir de 1441 era la següent: "...que algú adobant safrà no gos metra o leixar en lo dit safrà sinó lo bri, levant-ne la coha e lo groch, romanent solament lo bri..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 650, f. 125 v.-126 v., 15/3/1441, Barcelona).

²⁷"...los deputats han haüda e sovent han gran clamor que alguns mercaders compren grochs e aquelles, com són fora lo Principat e encara dins aquell, mesclen ab los saffrans que s'enporten e trameten..., per ço... ordenen los deputats e manen que alguna persona de qualsevol ley stament o condició no gos colrar o adobar, vendre ne comprar dels dits grochs sots pena de cent lliures e cremar los dits grochs..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 668, f. 89 v.-93 r., 20/9/1458, Barcelona).

²⁸Per aquesta raó, a partir de 1441, els diputats determinaren en les successives ordinacions: "...que en tota manera, ara sie colorat ab oli e aigua o en manera de safrà de Orta, lo dit safrà romangue exut e no carregat en alguna guissa..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 650, f. 125 v.-126 v., 15/3/1441, Barcelona).

²⁹ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 663, f. 27 v.- 31 r., 3/10/1452, Barcelona i reg. 720, f. 126 r.-v., 2/11/1498, Barcelona. L'any 1498, els diputats enviaren una carta a Joan Pedrolo, cullidor i guarda del General a la vila de Montblanc, on es deia, entre altres coses: "...Quant als safrans que sien adobats ab oli, és cosa certa que la intenció de aquells qui feren les ordinacions són que sols se posàs tant oli en la cassola quan ere menester per colrar lo dit çafrà e aquells qui meten tant oli quant lo safrà pot beure par que són maliciosos e en menyspreu del que nosaltres manam fer sobre lo redreç del dit adob cometen tal desorde. Es veritat que no havent-hi altra cosa sinó oli no poden ésser cremats, però segons les dites ordinacions no deuen passar, car aquelles disposen que lo çafrà sie lest e exut. E per ço vos manam que no passeu çafrà molt carregat de oli sinó que aquell tal prengau e a despeses del mateix çafrà exugareu aquell tant fins sie dit lest e exut e axí exut, pagades les despeses, lo restuhireu a aquell de qui serà dit çafrà..."

se efectius si no s'exercia un estret control sobre els punts de venda i el funcionament del mercat safraner.

a) *Punts de venda*

Respecte al control dels punts de venda, els diputats s'encarregaren de determinar clarament on i quan es podia vendre safrà. L'any 1431, la Diputació féu una crida perquè tothom, habitants del Principat i estrangers, venguessin i comprassin safrà només en els mercats dels llocs acostumats³⁰. L'any 1435, els diputats insistien en què no es vengués safrà per llogarrets i masos, sinó solament en poblacions on hi haguessin mercats i fires, sota pena de 100 ll.b. i perdre el safrà³¹. No obstant, fins l'any 1441 no va confeccionar-se una primera llista restringida que incloïa Cervera, Tàrraga, Montblanc, Guissona, Balaguer, Santa Coloma de Queralt, Igualada, Calaf, Cardona i Vilafranca del Penedès; encara que també es contemplava la possibilitat que en altres llocs poguessin realitzar-se transaccions de safrà durant els dies de la fira³². Posteriorment, s'ampliaren els punts de venda habitual amb la concessió de permisos especials a aquells llocs que al·legaven tenir un mercat i una producció de safrà des d'antic³³.

Així doncs, entre 1431 i 1461, documentem 63 punts de venda al Principat que permeten fer una perfecta reconstrucció de les principals zones

³⁰ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 644, f. 48 v.-49 r., 8/11/1431, Barcelona. Segons una referència indirecta, aquests llocs eren "...les ciutats de Leyda, de Balaguer, de la Seu d'Urgell e en les viles de Cervera, de Tàrraga e Santa Coloma de Queralt, de Vilafranca del Penedès e singularment en les fires de les ciutats e viles demunt dites..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 644, f. 35 v.-36 r., 11/10/1431, Barcelona).

³¹"...mane a tots e sengles mercaders e totes e qualssevol persones de qualsevulla ley, stament o condició sien que de ci avant no vagen comprar ne venre saffrans per alguns lochs, masos on merquat o merquats o fira o fires no's tinguen, ans tots o qualsevol saffrans se haien a vendre e a comprar en les viles e lochs on merquats e fires se tinguen e açò sots pena de cent lliures e perdre lo safrà, de què amor ni gràcia no'ls serà feta..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 645, f. 157 v.-158 v., 26/9/1435, Barcelona).

³²ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 650, f. 125 v.-126 v., 15/3/1441, Barcelona.

³³El 6 d'abril de 1441, per exemple, va concedir-se un permís a la vila d'Agramunt perquè, segons els diputats, "...are per lo síndic de la vila d'Agramunt és stada feta exposició que en la dita vila de Agremunt de antich ha e's aplega gran mercat e s'i venen e compren en los dies de mercat molts saffrans e que la prohibició contenguda en lo preinsert capítol serie prejudicial a la dita vila antiga qui sta en gran vehinat, cap de mercaderia e axí poblada com una de les dessús nomenades..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 650, f. 148 v., 6/4/1441, Barcelona).

productores de safrà a Catalunya al s. XV (Vegeu el mapa)³⁴. Com pot apreciar-se en el mapa que adjuntem, bàsicament es tracta de mercats interiors i tingué un pés especialment important la zona de l'anomenat Urgell i voltants. Aquest fet es veu confirmat per la ruta que havien de seguir els inspectors de la Generalitat de finals del s. XV, on constaven el nom del lloc on havien d'anar per a controlar el compliment de les ordinacions, el dia del mercat setmanal i la data de la fira³⁵. Respecte a aquest darrer esdeveniment comercial, cal notar que els llocs on es produïa safrà celebraven la fira entre novembre i desembre, moment en el qual s'havia acabat la collita i el producte sortia al mercat (Vegeu el quadre de la p. 783).

³⁴Aquests indrets no varen funcionar mai tots alhora, ja que la Generalitat va alternar la concessió massiva de llicències amb reduccions destinades a controlar el frau. D'aquesta manera, fins l'any 1445, documentem 50 punts on podia comprar-se safrà el dia de mercat i durant la fira, però, en aquesta data, els diputats decidiren revocar les llicències concedides i reduir el nombre de mercats habituals de safrà a una vintena de llocs: Cervera, Tàrraga, Verdú, Bellpuig d'Anglesola, Montblanc, Balaguer, Ponts, Guissona, Santa Coloma de Queralt, Igualada, Calaf, Cardona, Vilafranca del Penedès, Tremp, Conques, Vilanova de Meià, Prades, Falsset, Arbeca, Gandesa i Horta de S. Joan (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 654, f. 76 v.-78 r., 27/7/1445, Barcelona). Durant els anys posteriors, la Diputació va concedir nous permisos que desembocaren en una nova suspensió de llicències l'any 1452. A partir d'aquests moments, els diputats eliminaren l'ordinació que, des de 1441, permetia la venda en qualsevol fira i afegiren les ciutats de Barcelona, Lleida, Tortosa, Girona, Perpinyà i Tarragona; punts per on fugia la mercaderia i evitava els controls de qualitat (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 663, f. 27 v.-31 r., 3/10/1452, Barcelona). L'any 1458, després d'una nova proliferació de llicències, els diputats van tornar a publicar l'ordinació de 1452, però, tal com havia passat anteriorment, en aquesta ocasió la restricció tampoc fou observada (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 668, f. 89 v.-93 r., 20/9/1458, Barcelona). Durant aquesta darrera etapa, abans de l'esclat de la guerra civil catalana, mereix una referència especial Cervera que, l'any 1460, rebia l'únic permís que hem documentat per a vendre safrà diàriament (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 670, f. 30 r.-31 r., 1/2/1460, Barcelona).

³⁵ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 722, f. 25 v.-27 r., 16/0/1500, Barcelona. L'any 1498, els diputats també enviaren una carta amb diverses instruccions als llocs que abans de la guerra civil havien rebut llicències per a vendre i pesar safrà i dins de la llista hi havia: Cervera, Balaguer, Tàrraga, Agramunt i Bellpuig (Urgell); Ponts, Tremp, Talarn, Salàs i Conques (Pallars); Falsset, Prades i Mora (Comtat de Prades); Vilafranca i Sant Quintí (Penedès); Igualada, Tàrrer, Castelló, la Granadella, Arbeca i Artesa de Segre (sense determinar la zona); Cardona, Solsona i Torà (Comtat de Cardona); Calaf, Guissona, Sanaüja, Prats de Rei, Santa Coloma, La Llacuna i Guimerà (Segarra); Sarral i Montblanc (Conca de Barberà) (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 720, f. 87 r.-89 r., 11/9/1498, Barcelona). Posteriorment, també documentem la concessió de llicències per a vendre safrà als llocs de l'Albi, Tarroja i Gandesa (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 721, f. 51 r.-v., 6/9/1499, Barcelona; reg. 722, f. 54 r., 15/10/1500, Barcelona; reg. 724, f. 20 v.-21 r., 11/9/1503, Barcelona).

b) *Funcionament del mercat*

Un cop limitats els punts de venda, calia controlar el funcionament de cadascun dels mercats. Com ja hem apuntat, aquest fet es veia facilitat per l'existència d'una normativa local en els centres safraners tradicionals destinada a garantir la qualitat del producte i a gravar el seu comerç amb les *imposicions* o *sises*. Amb aquesta finalitat, els regidors d'aquests llocs determinaren exactament on s'havia de vendre el safrà: a Cervera, per exemple, les transaccions d'aquest producte s'havien de realitzar a la Plaça Major, més concretament a la Safraneria, situada a la porta de l'esglèsia³⁶; a Santa Coloma de Queralt hi ha referències a la Plaça de l'Om com el punt on es concentrava aquest comerç³⁷; i a Igualada, el safrà havia de ser venut obligatòriament a la Plaça Nova³⁸. Així mateix, les autoritats municipals dictaren normes per a controlar els horaris de funcionament d'aquests mercats i, a partir de 1441, els diputats també publicaren una ordinació segons la qual ningú no podia comprar ni vendre safrà si no era amb llum del dia³⁹.

En principi, totes aquestes disposicions facilitaven considerablement la inspecció i dificultaven d'igual manera el contraban d'aquell producte. No obstant, la Generalitat encara va estrenyer més el control sobre l'activitat mercantil amb l'objectiu d'impedir qualsevol intent d'ocultació o adulteració del safrà. D'aquesta manera, els diputats varen preveure la vigilància del

³⁶A. DURAN, *Llibre de Cervera*, pp. 439-442; Pere VERDÉS PIJUAN, *Les imposicions a Cervera durant la segona meitat del s. XIV*, dins "Col·loqui Corona, Municipis i Fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana", Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1993, pp. 411-412 i *La levée de l'impôt indirect dans les municipalités catalanes. Les ordonnances du "bulletin" de Cervera*, dins *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen) 2. Les systèmes fiscaux*, Ed. Privat, Toulouse, 1999, pp. 451-452.

³⁷Joan SEGURA VALLS prev., *Història de Santa Coloma de Queralt*, Santa Coloma de Queralt, 1953, p. 103.

³⁸Gabriel CASTELLÀ RAICH, *Llibre de la Mostaçafèria. Ordinacions de la vila d'Igualada, segles XIV-XV*, Igualada, Centro de Estudios Comarcales, 1954, p. 43.

³⁹En el cas de Cervera, per exemple, la normativa que regia la recaptació de l'impost indirecte (*imposicions*) estipulava que no podria treure's el safrà comprat durant el dia de la taula fins el toc de vespres (Pere VERDÉS, *Les imposicions a Cervera*, pp. 411-412 i *La levée de l'impôt indirect*, pp. 451-452). Pel que fa a l'ordinació publicada per la Generalitat a partir de 1441, el seu contingut era el següent: "...*Item*, que alguns no gosen vendre ne comprar safrans ab lum sinó de dia clar e on compra e venda de safrà se fes ab lum, que tal safrà no·s puixe liurar ne rebre ne regonexer per los dits prohòmens sinó de dia clar e açò sots pena de L lliures e perdre lo dit safrà..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 651, f. 31 v.-32 v., 28/8/1441, S. Feliu de Guixols).

mercat a dos nivells: les taules dels mercaders i els intermediaris de les transaccions⁴⁰. Els mercaders tenien prohibit moure de la taula, barrejar o plegar (*embalar o estibar*) el safrà que haguessin comprat abans que hagués estat inspeccionat⁴¹. Pel que fa als intermediaris, la reglamentació de la Generalitat fa referència a dos figures: els pesadors i els corredors (de coll o d'orella)⁴². En ambdós casos, la Diputació amenaçava amb una multa de 25 ll.b. els pesadors i els corredors que intervinguessin en transaccions de safrà que no hagués estat inspeccionat i després es demostrés que era fals⁴³.

Ara bé, l'actuació més extrema que documentem per part de la Diputació a l'hora de controlar el funcionament del mercat fou l'intent d'evitar la manipulació del preu que sovint es produïa en el comerç de safrà; amb el consegüent perjudici que això provocava en un impost que gravava *ad valorem* l'exportació. El problema va apareixer l'any 1441, quan els mercaders estrangers compraven el safrà a baix preu a través d'habitants del país, els quals feien córrer per mercats i fires que aquell any no havien vingut els comerciants forans. Una altra pràctica fraudulenta, era portar una determinada quantitat de safrà a un mercat o fira per a vendre'l barat i provocar un efecte dominó que permetia als mercaders acaparar mercaderia a baix preu. Tot plegat va donar lloc a la publicació d'una ordinació dels

⁴⁰Recordem que les ordinacions contra l'adulteració del producte també anaven dirigides als mercaders que barrejaven *grocs* amb safrà (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 668, f. 89 v.-93 r., 20/9/1458, Barcelona) i també documentem una altra disposició de 1455 que manava a tots els mercaders que compressin safrà que haguessin de "...metre'l en sach exut o aluda nova e exuta..." perquè no s'amarés (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 664, f. 125 r.-128 r., 6/9/1455, Barcelona). L'aluda era el recipient habitual per a transportar el safrà i consistia en una bossa de pell fina d'ovella o de moltó tancada per a preservar el producte.

⁴¹ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 645, f. 157 v.-158 v., 26/9/1435, Barcelona; reg. 652, f. 34 r.-36 r., 6/9/1442, Barcelona; reg. 653, f. 103 r.-105 r., 3/6/1444, Barcelona.

⁴²No sabem exactament que eren aquests pesadors, però sembla que no es tractava dels pesos reials o municipals, sinó de professionals que disposaven de les balances per a pesar el safrà i que, prèvia autorització dels regidors locals, realitzaven aquella activitat a canvi d'un tant per cada pesada. Això sembla despendre's de la legislació vigent a Cervera, en la qual es preveia que els pesadors i els corredors de safrà, locals o forans, havien de presentar-se als regidors per a prestar jurament abans d'exercir el seu ofici (vegeu, per exemple Arxiu Històric Comarcal de Cervera (AHCC), Fons Municipal, Crides, 1442, f. 20 v.-22 v., 23/10/1442). En relació amb aquests intermediaris, cal assenyalar que, a partir de l'any 1453, una altra ordinació de la Generalitat va prohibir als jueus d'exercir aquestes funcions, sota pena de 100 ll.b. (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 664, f. 4 r.-8 v., 12/9/1453, Barcelona).

⁴³Aquesta disposició va repetir-se en les ordinacions publicades per la Generalitat a partir de 1441. Cal assenyalar que la norma no afectava els pesadors de Balaguer, on hi havia una costum que prohibia a aquells professionals mirar el contingut dels sacs que pesaven (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 650, f. 125 v.-126 v., 15/3/1441, Barcelona).

diputats que anava especialment dirigida als mercaders estrangers perquè no fessin ús d'aquestes pràctiques per a disminuir preus i realitzessin les seves operacions a través de *factors* legals o persones que tinguessin part en llurs companyies. Concretament, la disposició amenaçava els habitants del Principat que es prestessin a aquest joc i els estrangers que l'instiguessin amb l'habitual pena de 100 ll.b.⁴⁴. Tanmateix, la inicitiva no degué ser del tot reeixida quan l'any 1452 s'optà per regular els preus mínims del producte: el safrà mercader no podia valer menys de 20 s.b. la lliura; el safrà d'Horta, 25 s.b. la lliura; el safrà cru o verd, 5 s.b. la lliura; i el safrà mercader o d'Horta que no hagués estat ben dessecat valdria 4 s.b. menys del preu mínim oficial; es a dir, 16 s.b. el mercader i 21 s.b. el d'Horta⁴⁵. En aquesta ocasió la mesura tampoc va aconseguir tenir l'efecte desitjat, ja que topava amb els interessos de les autoritats de les zones productores, especialment de Balaguer i Cervera, que obligaren a revocar l'ordinació perquè provocava una disminució de l'activitat en els seus mercats⁴⁶.

5. EL PERSONAL DE LA GENERALITAT

Com veiem, la Generalitat va intentar regular fins l'últim detall el comerç de safrà a nivell de tot el Principat, però per fer efectiva aquesta regulació calia un personal qualificat que s'encarregués de vetllar pel seu compliment.

a) *Veedors de safrà*

Anteriorment, hem parlat de l'existència d'uns funcionaris municipals encarregats de controlar la qualitat del safrà en diferents ciutats europees. Com ja hem apuntat, en el cas de Catalunya, de moment sols tenim documentada l'existència a Cervera, des de principis del s. XIV, d'uns *veedors del*

⁴⁴ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 651, f. 34 r.-35 r., 13/9/1441, S. Feliu de Gíxols.

⁴⁵ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 663, f. 27 v.-31 r., 3/10/1452, Barcelona. Aquesta ordinació és un magnífic punt de referència per apreciar la relació de preus entre els diferents tipus de safrà en els diferents estadis de comercialització.

⁴⁶ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 663, f. 76 v.-77 r., 24/11/1452, Barcelona i 92 r., 16/12/1452, Barcelona.

safrà que actuaren com auxiliars del mostassaf per preservar una producció especialment important per l'economia local. Tot sembla indicar que els diputats adoptaren la mateixa fórmula i, des de 1428, documentem el nomenament de *veedors del safrà* per part de la Diputació en aquells llocs on es comerciava amb safrà sense cap tipus de control. A partir de 1431, aquest fenomen va veure's afavorit per la publicació de les ordinacions sobre l'el·laboració i comerç d'aquell producte i, durant la dècada de 1440, la figura dels *veedors* va consolidar-se plenament⁴⁷. D'aquesta manera, els diputats ordenaren que tots els llocs que havien estat autoritzats per acollir mercat de safrà havien de disposar d'aquells funcionaris com a condició *sine qua non* per exercir el seu dret. Aquests *veedors* havien de ser escollits o confirmats pel diputat local, davant del qual havia de prestar sacrament i homenatge d'exercir correctament el seu ofici⁴⁸. La principal responsabilitat del càrrec, tal com hem dit més amunt, era examinar les taules dels mercaders i l'actuació dels intermediaris i, si trobaven safrà fals, confiscar-lo i remetre'l al diputat local. Així mateix, com veurem més endavant, els *veedors* també eren els encarregats de controlar el pagament del dret del General i, amb aquest objectiu, estaven obligats fer un memorial del safrà inspeccionat per tal d'evitar els fraus fiscals⁴⁹. La remuneració percebuda per aquestes tasques havia de ser pagada per la Generalitat en els llocs on aquesta institució disposava de taula i per les autoritats locals en la resta de poblacions⁵⁰. Per últim, cal assenyalar que els compradors de safrà o els arrendataris d'imposicions estaven inhabilitats per ser escollits com a *veedors*⁵¹.

⁴⁷L'any 1428, els diputats residents a Barcelona nomenaren Ramon Serra i Bernat Bonet, habitants de la vila de Peramola, com a *veedors del safrà* que es produïa en les terres del noble Bernat Guillem de Peramola, on s'havia descobert l'existència de pràctiques destinades a adulterar aquell producte (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 643, f. 39 r.-v., 1/12/1428, Barcelona). Posteriorment, l'any 1435, la Generalitat dictava una sèrie d'ordinacions dirigides als diputats locals de Cervera, Montblanc, Tàrraga, el comtat d'Urgell i el vescomtat d'Ager, on es preveia l'existència d'uns *veedors* per controlar la qualitat del safrà (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 645, f. 157 v.-158 v., 26/11/1435, Barcelona).

⁴⁸ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 651, f. 31 v.-32 r., 28/8/1441, S. Feliu de Guixols; reg. 652, f. 34 r.-36 r., 6/9/1442, Barcelona.

⁴⁹ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 653, f. 103 r.-105 r., 3/6/1444, Barcelona.

⁵⁰ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 653, f. 103 r.-105 r., 3/6/1444, Barcelona.

⁵¹L'any 1442, les ordinacions ja establien "...que algú o alguns qui sie o sien compradors de safrans o haïen part en les imposicions d'aquella ciutat, vila o loch on se vendran los dits safrans no puiuen ésser elegits o assignats en veedors o prohòmens dessus dits..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 652, f. 34 r.-36 r., 6/9/1442, Barcelona).

b) *La cerca de safrà*

Tanmateix, els *veedors* locals no devien ser de la plena confiança de la Generalitat quan se'ls amenaçava amb penes de 25 ll.b. si un safrà que havia passat l'inspecció després era trobat falsificat⁵². Per aquesta raó, els diputats de Barcelona nomenaren periòdicament al mes d'octubre, quan la nova collita arribava al mercat, un comissionat per a fer el que s'anomenava la *cerca de safrà*. Aquests comissionats, habitualment un cada any, tenien plena potestat per anar a qualsevol lloc del Principat per vetllar pel compliment de la normativa de la Generalitat, tot i que existia un especial interès perquè anessin als mercats i fires de les terres de ponent. Entre les tasques d'aquest funcionari hi havia la de comprovar la publicació de la crida de les ordinacions del safrà a les diferents diputacions locals, que normalment es feia el mes de setembre, abans de la collita. Així mateix, aquell comissionat havia de verificar l'elecció de persones hàbils i suficients com a *veedors del safrà* i el compliment efectiu de les ordinacions, amb inspeccions *in situ*, als indrets on anés. També era responsabilitat d'aquest càrrec procedir contra els *veedors* o regidors municipals que actuessin il·lícitament i jutjar, assessorat per persones expertes del lloc, el safrà presumptament fraudulent. Totes les actuacions realitzades durant la *cerca* havien de ser anotades per un escrivà que acompanyava el comissionat de la Generalitat i, posteriorment, aquest memorial seria lliurat als diputats de Barcelona. Finalment, a la darrereria del s. XV, també s'afegí en les instruccions dirigides a aquests funcionaris que no gosessin rebre cap tipus de *donatius*, *resents* o *sobornacions* als llocs on anessin, sinó solament els diners necessaris pel seu manteniment⁵³.

⁵²ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 654, f. 76 v.-78 r., 27/7/1445, Barcelona.

⁵³L'any 1441, documentem per primer cop unes instruccions dels diputats de Barcelona dirigides als collidors i guardes del dret de l'exida del safrà perquè, apropant-se *el temps de les vendes de safrà*, siguessin a Cervera i altres llocs on es comerciava amb aquell producte per a controlar la publicació i el compliment de les ordinacions de la Generalitat (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 651, f. 44 v., 30/9/1441, S. Feliu de Guíxols). L'any 1442, Joan Cavalleria, ciutadà de Girona, oidor de comptes del General, va rebre una comissió dels diputats perquè, juntament amb un dels sobrecollidors o sobreguardes de les generalitats i un escrivà, anés arreu del Principat on es compraven, venien o conreaven safrans per veure si les ordinacions es complien, facultant-lo per a investigar i castigar qualsevol indicatiu de frau (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 652, f. 62 r.-63 r., 24/10/1442, Barcelona). A partir d'aquest moment, any darrere any, documentem la *cerca* i, l'any 1458, entre les instruccions que va rebre el comissionat hi havia la d'anar per llocs on es conreava i venia safrà, "...primerament axí en les viles de Agualada, de Sancta Coloma de Queralt, Cervera, Tàrregua, Agremunt, ciutat de Balaguer, Guissona, Senahuja, Solsona e si li semblarà en altres parts dels circuit hon haja

c) *Els diputats de Barcelona*

Com pot veure's, ens trobem davant d'un complex sistema administratiu que pretenia controlar qualsevol contingència que afectés el comerç de safrà al Principat. Des de la producció i l'elaboració del safrà, passant pel funcionament del mercat i acabant amb l'actuació dels propis *veedors*, res sembla escapar a la viligància de la Diputació. Malgrat tot, encara resta fer esment a una peça que completava el dispositiu creat durant el s. XV per la Generalitat: els diputats residents a Barcelona. Efectivament, aquests personatges es reservaren el dret d'actuar en darrera instància en qualsevol cas de frau per falsificació de safrà. Aquesta potestat va manifestar-se de dues maneres diferents: d'una banda, des de 1441, les ordinacions contenien una clàusula que permetia als diputats esmentats interpretar qualsevol dubte que existís respecte a la imposició de penes pel trencament d'aquestes normes⁵⁴; de l'altra, a partir de l'any 1442, un capítol disposava que la imposició de penes, així com la confiscació i destrucció de safrà fraudulent realitzades per part dels *veedors* havien de ser remeses als diputats locals, que haurien de consultar l'afer amb els seus homòlegs de la capital⁵⁵. Des d'aquesta posició, els diputats barcelonins, podien aplicar —a través dels oficials reials— amb més o menys duresa els càstigs que disposaven les ordinacions i incidir en determinats aspectes del comerç de safrà segons les necessitats.

ocorrència de saffrans...” (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 668, f. 118 v.-120 v., 17/10/1458, Barcelona). Aquestes localitats eren les que habitualment apareixen en els memorials de la *cerca del safrà* i, cap a finals del s. XV, com ja hem vist, s'especifica quines eren les principals fires i mercats d'aquell producte. Sobre la resta d'instruccions i responsabilitats dels comissionats esmentats, vegeu, per exemple, el detallats documents de les *cerques* de 1499 o 1500 (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 721, f. 74 r.-75 r., 14/10/1499, Barcelona i reg. 722, f. 25 v.-27 r., 16/10/1500, Barcelona).

⁵⁴“...Retenen-se emperò los dits deputats que si en aquests bans o penes havia algunes coses scures o dubtoses, que aquelles puixen declarar, corregir e smenar o interpretar una vegada e moltes a llur coneguda...” (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 650, f. 125 v.-126 v., 15/3/1441, Barcelona).

⁵⁵L'any 1442 apareix un capítol que es mantindria en les ordinacions posteriors, on es disposava “...que d'aquí avant de qualsevulle pena o ban en que encorren los fasicants o fraudants o fraudants los dits saffrans e per ço imposades, algun deputat local no puixe ne presumescha en alguna manera fer remissió o composició sens voluntat o manament dels dits reverend e honorables deputats principals, los quals, quascun deputat local, encontinent li serà denunciati ho sabrà tal falsificament o frau que seran fets o comesos, haje de aquells a consultar e certificar...” (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 652, f. 34 r.-36 r., 6/9/1442, Barcelona).

6. L'IMPOST SOBRE L'EXPORTACIÓ DE SAFRÀ

Tal com hem apuntat, mitjançant tota aquesta trama, la Generalitat pretenia optimitzar els ingressos procedents de l'impost que gravava l'exportació de safrà⁵⁶. Ara bé, resulta evident que per aconseguir aquest objectiu, al costat d'una refinada política econòmica, també calia prendre mesures de caràcter purament fiscal. Aquestes mesures corresponen al quart i últim nivell d'intervenció del circuit safraner.

Inicialment, el *dret d'eixida del safrà* era percebut en les taules que la Generalitat tenia situades en llocs fronterers, però, des de començaments del s. XV, els recaptadors es desplaçaren cap els mercats interiors. Concretament, l'any 1406, el contraban del producte practicat pels mercaders estrangers, va obligar els diputats a instal·lar les taules en les capitals de les zones productores, per tal de gravar les transaccions en el seu estadi inicial. Qualsevol comerciant forà que adquirís safrà al Principat hauria de pagar l'impost en el mercat o la vegueria d'origen al recaptador de la Generalitat, que li lliuraria un rebut perquè pogués treure'l del país⁵⁷.

Posteriorment, com ja hem vist, la Diputació aprofitaria la publicació de les ordinacions del safrà per augmentar el control sobre aquell producte també des del punt fiscal. Els mercaders estrangers solament podien adquirir safrà en les condicions esmentades, les quals també establien que havien de

⁵⁶Com és sabut, des de la segona meitat del s. XIV, la Diputació percebia diversos impostos sobre el comerç exterior d'alguns productes i un d'aquests impostos era el *dret de sortida del safrà*. Aquest tribut va anar evolucionant des de la seva creació: l'any 1363, la Generalitat gravava l'exportació amb 4 s.b. per lliura de safrà; l'any 1365, va disminuir a 2 s.b. per lliura; el mateix any, va tornar a augmentar a 3 s.b.; l'any 1375, els diputats acordaren gravar *ad valorem* el safrà amb 3 d.b. per lliura de diners; l'any 1376, va baixar a 2 d.b.; l'any 1378, va pujar fins a 12 d.b.; l'any 1379, els estrangers hagueren de pagar una taxa suplementària de 6 d.b.; i, l'any 1380, es mantingueren els percentatges de 1379 (Manuel SÁNCHEZ i Pere ORTÍ, *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, Col·lecció Textos Jurídics Catalans, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Barcelona, 1997, pp. 237, 287, 345, 465, 480, 532, 556, 563). Posteriorment, l'impost va retornar a la taxa de 1378, això és un 5% (1 s.b. per lliura de diners) del valor del producte i aquesta proporció sembla mantenir-se durant el s. XV. Sobre les característiques i el rendiment d'aquest i altres drets de la Generalitat de Catalunya, vegeu també M. BÉRTHE, *Les finances de la Generalitat de Catalogne (1382-1479)*, Diplôme d'Études Supérieures, 1958.

⁵⁷Els diputats denunciaven que els mercaders foranis "...axí en temps que ls saffrans se cullen com en altre temps, venen de lurs terres en lo dit Principat per esmerçar e comprar los dits saffrans e com han esmerçat e comprat, après estiben e meten aquells entre diverses robes e mercaderies e en altres estibes e maneres cauteloses a fi que, ab cautela e manera amagada, ells puxen trer axí com fan de fet los dits saffrans del dit Principat sens pagar lo dret que és fort gros dels dits saffrans..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 632, f. 142 r.-v., 14/10/1406, Barcelona).

prestar sacrament i sol·licitar *albarà de guia dels collidors* per endur-se'l del Principat⁵⁸. Així mateix, els *veedors* dels llocs on no hi havia taules havien de col·laborar en les tasques de control, prenent el sacrament dels mercaders i anotant els detalls de totes llurs inspeccions en un memorial que seria utilitzat pels diputats locals per a impedir que ningú pogués eludir el pagament de l'impost⁵⁹. I, finalment, uns *collidors generals* tenien la responsabilitat de vetllar arreu del Principat pel correcte funcionament de les taules que recaptaven l'impost sobre l'exportació de safrà. Aquesta darrera disposició era similar a la *cerca del safrà*, ja que periòdicament els diputats nomenaren uns comissionats que havien d'anar pels llocs on es comerciava amb aquell producte per comprovar la competència dels recaptadors, rebre els diners i la comptabilitat de l'impost i prendre les mesures que consideressin oportunes⁶⁰.

A jutjar per tota aquesta reglamentació, no hi ha dubte que el pes de l'impost sobre l'exportació de safrà fou realment gran i, com és obvi, hem de suposar que la importància del cultiu i del comerç d'aquest producte a Catalunya durant l'Edat Mitjana també ho foren. Com ja hem dit al començament, nombrosos historiadors han constatat aquest fet, però encara resta pendent un veritable estudi de conjunt sobre el tema. Nosaltres ens hem limitat a fer una nova aproximació a la qüestió del safrà des d'un altre punt de vista que, ni de bon tros, està exhaurit. Estem segurs que la documentació emanada de la Generalitat, combinada amb la generada pels municipis o altres institucions, encara pot proporcionar moltes més dades sobre l'el·laboració,

⁵⁸ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 644, 48 v.-49 r., 8/11/1431, Barcelona.

⁵⁹A partir de 1444, les ordinacions estableixen que "...e los dits prohòmens e veedors en aquella vila o loch on no té taula per lo dit General per desempatjar los dits saffrans hajan a prendre e fer memorial dels saffrans qui si vendran, scrivints ço és (tal) dia, (tal) comprar (tantes) lliures de saffrà, e prendre jurament del mercader qui comprarà que en (tal) taula desempatjarà e continuar-ho en lo dit memorial, lo qual donaran o trametran al dit deputat de la deputació local d'on serà la dita vila o loch on se vendran los dits saffrans, a fi que tals saffrans no puxen ésser trets del dit Principat sens pagar dret de generalitats..." (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 653, f. 103 r.-105 r., 3/6/1444, Barcelona).

⁶⁰L'any 1431, documentem per primera vegada el nomenament d'un *collidor general* que fou Urbà Esquerra, mercader de Barcelona, i que havia d'ocupar el càrrec durant tres anys (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 644, f. 35 v.-36 r., 11/10/1431, Barcelona). Posteriorment, els diputats designaren nous comissionats periòdicament i, a començaments del s. XVI, fou unificada la *cerca del safrà* i el control de l'impost (ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 724, f. 35 r.-v., 16/10/1503, Barcelona; f. 146 v.-148 r., 20/9/1504, Barcelona).

el comerç i la fiscalitat que gravava una espècia que, durant el s. XV, va esdevenir un veritable afer d'estat a Catalunya⁶¹.

⁶¹Agraïxo, molt sincerament, a Esther Redondo la confecció del mapa que il·lustra aquest article.

APÈNDIX

1444, juny, 3. Barcelona.

Ordinacions sobre l'el·laboració i comercialització del safrà publicades per la Diputació del General de Catalunya en els mercats i fires autoritzats pels diputats de Barcelona per a acollir transaccions d'aquell producte.

ACA, Generalitat, Correspondència, reg. 653, f. 103 r.-105 r.

Crida dels safrans

Ara ojats que us fa assaber (tal), veguer o batle, o (tal) official, a instància dels molt reverend e honorables diputats del General del principat de Catalunya residents en Barchinona, com per los dits diputats són stades fetes les ordinacions de la sèria següent:

Los diputats del General del principat de Catalunya residents en Barchinona, volents evitar lo gran dan, que segons experiència mostre, se segueix al dit General e drets de les generalitats de aquell per fasificació quís fa en safrans e per altres coses sumencionades e en cercar tota utilitat e profit de les dites generalitats, ab grans, maturs e digest consells e haguts molts col·loquis ab diverses persones axí de molts lochs de la terra on safrans se cullen com altres del dit Principat en açò sabents e expertes, vistes e recensides altres ordinacions sobre açò altres vegades publicades, han fetes les ordinacions següents perpetualment duradores:

I. Primerament, que algú adobant safrà d'aquí avant no gos mettre o leixar en lo dit safrà sinó lo bri ne gos acolorar ne adobar aquell dit safrà sinó ab oli e aygue mesclat ensemps, solament per trempar la paella, cassola o altre veixell ab que colorarà los dits safrans o en manera que's acolora o se adobe safrà d'Orta, ço és, ab greix fresch de porch o de crestó dins hun drap, fregant-ne per trempar, com dit és, la dita paella o altre veixel o passant-ne la florassa del dit safrà. Entès, emperò e declarat que en tota manera, are sie colorat ab oli e aigua o en manera de safrà d'Orta, lo dit safrà romangue exut e no carregat en alguna guisa. E qui lo contrari farà, encorrerà en pena de C lliures barchinoneses e perdrà lo dit safrà, de què nols serà feta alguna gràcia.

II. *Item*, que qualsevulle mercaders o altres persones de qualsequire ley, stament o condició sien no gosen ne presumesquen comprar o vendre safrans sinó en ciutats o en viles o lochs següents, ço és, Cervera, Tàrraga, Montblanch, Balaguer,

Guissona, Sancta Coloma de Queralt, Golada, Calaff, Cardona, Vilaffrancha de Penadès, Tremp, Conques, Vilanova de Meyà, Prades, Falçet, Arbecha, Gandesa e Orta o en altres viles e lochs on haurà fira, durant aquella, en la manera emperò devall mencionada e no en altra manera.

III. Entès, emperò, e declarat que, ans que en les dites viles e lochs e altres ans no s'i puxen vendre ne comprar safrans en quascuna de aquelles o d'aquells, per lo deputat de aquella diputació local dels límits de la qual seran hajen ésser elegits dos prohòmens e veedors d'aquells dits safrans e qualsevol safrans se haje a vendre e comprar en les dites ciutats, viles e lochs e no en altres e essent-hi los dits veedors. E qui lo contrari farà, encórrigue en pena de cent lliures barchinonenses e de perdre lo dit saffrà, de què amor ne gràcia no ls serà feta.

III. *Item*, que tot mercader o altra qualsevol persona qui comprarà safrà no gos ne presumescha mesclar lo dit saffrà ab altra ne levar o moure aquell de la taula hon lo haurà comprat o taulejat fins lo dit saffrà sie regonegut per los veedors o prohòmens a açò assignats per lo deputat local d'aquella ciutat, vila o loch on lo dit saffrà se vendrà, sots pena de C lliures, de la qual sens tota mercè serà exhigida.

V. *Item*, que qualsevol mercader o altra persona qui comprarà saffrà vert o en flor e farà aquell adobar e colorar, sots la dita pena de cent lliures e de perdre lo dit saffrà, no gos ne presumescha aquell dit saffrà traure ne embalar sens que primer, aquell dit saffrà no sie regonegut per los veedors d'aquell loch on se adobarà o colorarà lo dit saffrà e, si tals veedors no hi haurà, per los veedors de alguna de les dites altres ciutats, viles o lochs on tot l'any safrans se poden vendre.

VI. Entès e declarat que algú o alguns qui sie o sien compradors de safrans o hajen part en les impositions d'aquella ciutat, vila o loch on se vendran los dits safrans no puxen ésser elegits o assignats en veedors e prohòmens dessus dits.

VII. *Item*, que los dits veedors o prohòmens no gosen regoneixer e algú no gos vendre o comprar saffrà ab lum sinó de dia clar e açò sots pena de L lliures a quascú del contrafaent e perdra lo safrà.

VIII. Entès, emperò, declarat e provehit que los dits veedors e prohòmes dels dits safrans que i seran elegits, com dit és, per los dits diputats locals, se hajen obligar ab sacrament e homenatge que'n veure e regonexer los dits safrans se hauran ab diligència bé e leyalment e'n diran la veritat, tot odi, favor, amor, temor e comport postposats, retenint lo dit saffrà e aquell remetent al deputat local d'aquella diputació dels límits de la qual serà la vila o loch on serà trobat tal saffrà falsificat. E los dits prohòmens e veedors, en aquella vila o loch on no té taula per lo dit General per desempatxar los dits safrans, hajen a pendre e fer memorial dels safrans qui s'i vendran, scrivints, ço és, (tal) dia, (tal) comprar (tantes) lliures de saffrà, e prendre jurament del mercader qui comprarà que en (tal) taula desempatxarà e continuar-ho en lo dit memorial, lo qual donaran o tramettran al dit deputat de la diputació local d'on serà la dita vila o loch on se vendran los dits safrans, a fi que tals safrans no puxen ésser trets del dit Principat sens pagar dret de generalitats.

VIII. Entès més avant, declarat e provehit que los dits prohòmens e veedors de llurs treballs hajen ésser e sien remunerats, és assaber, los dits prohòmens e veedors de les dites ciutats, viles e lochs dessús nomenats on per lo General se té taula per desempatxar sien remunerats per lo dit General o dits deputats de aquell. Los dits emperò prohòmens e veedors de les dites altres ciutats, viles e lochs e d'aquells hon ha fira e qui hauran lo dit càrrech hajen ésser remunerats, a coneguda del deputat local de la deputació d'on seran, per les universitats de les dites ciutats, viles e lochs, ço és, quascuna universitat los dos prohòmens e veedors qui seran en o de aquella dita vila e loch; en altra manera, que saffrans no s'i puxen vendre ne comprar.

X. *Item*, que, si saffrà falç o falsificat serà atrobat, que aquell tal saffrà sie cremat e, ultra la dita pena, los pesadors o corredors qui hi hauran ajudat a comprar e vendre lo dit saffrà encorreguen en pena de XXV lliures per quascuna vegada, si dochs tal saffrà no serà vist e regonegut e hagut per bo per los dits veedors; exceptat emperò lo pesador qui pesa safrans a Balaguer, lo qual per occorrència de les dites vendes pesa e acustume pesar los dits saffrans dins sach e no pot mirar aquells.

XI. *Item*, que, sots pena de C lliures e de perdre lo saffrà, algun mercader, après haurà comprats o fets adobar los dits safrans en ciutat, vila o loch on haurà taula e o guarda per lo dit General, no gos ne presumescha stibar aquelles sinó present lo garde del General ne falsificar ne encamerar aquells e en lo desempatxament que ls serà fet del dit saffrà lo cullidor o garde del dit General quils desempatxarà o, en la vila o loch on no haurà garde, los dits veedors o lo hun d'ells haje sobre açò del dit mercader exhigir e pendre sacrament.

XII. *Item*, que algun per abatre los dits safrans, ço és, fer aquelles vendre a poch for, no gos ne presumescha vendre o fer vendre saffrà en alguna fira o mercat ne en altra manera sots pena de C lliures, la qual serà exhigida sens tota gràcia e comport.

XIII. *Item*, que algú o alguns habitants o domiciliats del dit Principat no gosen ne presumesquen comprar saffrans per algú o alguns stranger o strangers pus aquell o aquells stranger o strangers o factor, companyó o altri per ells sien venguts o entrats en aquest dit Principat, ne axí mateix los dits habitants o domiciliats del dit Principat no gosen comprar saffrans per altres, encara que sien habitants o poblats en lo dit Principat si donchs aquell tal comprador no comprave per son mestre o amo ab qui stigués o per alguna companyia de què, *re verà* e no *ficta*, fos companyó o factor ordinari, ço és, que tots altres actes de la dita companyia e no solament en comprar saffrà. E açò sots pena de C lliures e de perdre lo saffrà, de què no haurien gràcia ne comport.

XIII. Per aquestes, emperò, odinacions ne coses contengudes en aquelles no entenen los dits deputats ésser derogat en alguna guisa a altres ordinacions fetes sobre açò, les quals emperò no sien obviant a les presents ordinacions.

XV. Retenen-se, emperò, los dits diputats que si en les coses dessus dites ne haurà algunes obscures o dubtoses, que aquelles puxen declarar, corregir e smenar o interpretar una vegada e moltes a llur coneguda.

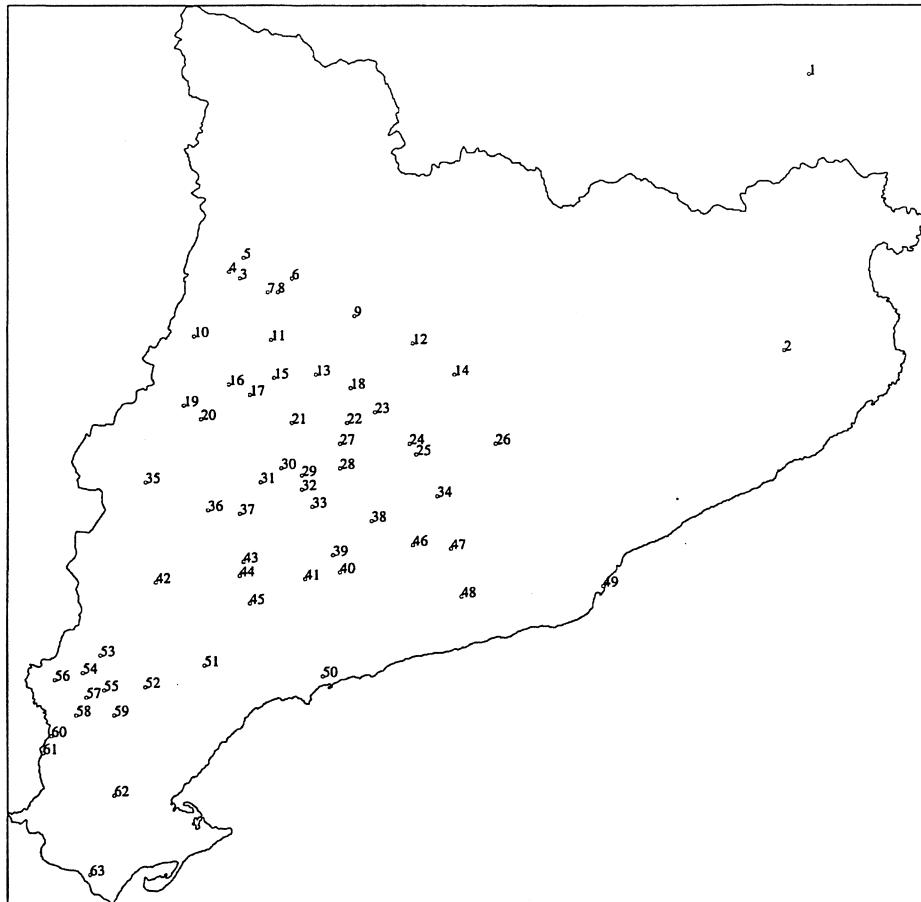
XVI. *Item*, que d'aquí avant de qualsevulle pena o ban en que encorren los falsificants o fraudants o fraudants los dits saffrans e per ço imposades, algun diputat local no puxe ne presumescha en alguna manera fer remissió o composició sens voluntat o manament dels dits reverend e honorables diputats principals, los quals quascun diputat local, encontinent li serà denunciat ho sabrà tal falsificament o frau que seran fets o comesos, haze de aquells a consultar e certificar.

MERCATS DE SAFRÀ
(final del segle XV)

Fira/ Lloc	Festivitat	Data
Cervera	Sant Martí.	11 de novembre
Sanaüja	Sant Andreu	30 de novembre
Agramunt	Santa Bàrbara Sant Nicolau	4-6 de desembre
Balaguer	Santa Llúcia	13 de desembre
Castelló de Farfanya	Santa Caterina	25 de novembre
Torà	idem	idem
Retorn de Pons	idem	idem
Tarroja	Sants Simeó i Judes	28 d'octubre
Ponts	idem	idem
Artesa	Santa Cecília	22 de novembre
Sarreal	La Concepció	8 de desembre
Vilosell	idem	idem
Bellpuig	Primer dimarts desp. Tots Sants	*1 de novembre
Tàrrega	Primer dijous passat Sant Martí	*11 de novembre

Mercat/ Lloc	Dia
Santa Coloma de Queralt	Dilluns
Guissona	idem
Cervera	Dimarts i divendres
Balaguer	idem
Tarroja	Dimecres
Verdú	idem
Tàrrega	Dijous
Guissona	Dissabte
Calaf	Dissabte

MERCATS SAFRANERS SEGONS LES LLICÈNCIES ATORGADES
PER LA GENERALITAT (1441-1461)

MERCATS SAFRANERS INDICATS EN EL MAPA

1- Perpinyà	23- Torà	45- Prades
2- Girona	24- Calaf	46- La Llacuna
3- Talarn	25- Prats de Rei	47- S. Quintí de Mediona
4- Tremp	26- Manresa	48- Vilafranca del Penedès
5- Salàs	27- Tarroja	49- Barcelona
6- Abella de la Conca	28- Cervera	50- Tarragona
7- Conques	29- Tàrrrega	51- Falset
8- Isona	30- Anglesola	52- Mora d'Ebre
9- Oliana	31- Bellpuig	53- La Fatarella
10- Àger	32- Verdú	54- Vilalba dels Arcs
11- Vilanova de Meià	33- Guimerà	55- Corbera d'Ebre
12- Solsona	34- Igualada	56- Batea
13- Ponts	35- Lleida	57- Gandesa
14- Cardona	36- Juneda	58- Bot
15- Artesa de Segre	37- Arbeca	59- Pinell de Brai
16- Camarasa	38- S ^a Coloma de Queralt	60- Horta de Sant Joan
17- Cubells	39- Sarral	61- Arnes
18- Sanaüja	40- Cabra	62- Tortosa
19- Castelló de Farfanya	41- Montblanc	63- Ulldesona
20- Balaguer	42- La Granadella	
21- Agramunt	43- L'Albi	
22- Guissona	44- Vilosell	